

زمینه‌ها و پیامدهای سیل آذربایجان

مجید عزمی*

اشاره:

سیل اواخر فروردین ۱۳۹۶ شمال غرب کشور با خسارت‌های بزرگ و بی‌سابقه جانی همراه بود، که طی آن نزدیک به ۴۲ نفر کشته و چند نفر مفقود شدند. نوشتار حاضر به بررسی زمینه‌ها و دلایل شدت و حجم بالای خسارت‌های جانی و مالی، وضعیت هشداردهی و اطلاع‌رسانی و نیز ارزیابی مختصر آسیب‌های زیرساخت‌های پیشگیری و مدیریت بحران می‌پردازد.

مقدمه

وقوع بلایای طبیعی از جمله سیل در بسیاری از مناطق امری اجتناب‌ناپذیر است اما با پیشگیری‌هایی نظیر احداث سد در برابر مسیل‌ها، درختکاری و تقویت پوشش گیاهی، لایروبی به موقع مسیل‌ها، رودخانه‌ها، آبراه‌ها و کانال‌های آب و فاضلاب، جلوگیری از ساخت‌وسازها در بستر رودخانه‌ها و مسیل‌ها، آموزش مداوم مردم و کارکنان نهادهای درگیر نظیر کارکنان نیروهای انتظامی، فرمانداری‌ها، شهرداری‌ها و اداره کل راه و شهرسازی، توجه به پیش‌بینی‌های هواشناسی و تجارب حوادث پیشین در منطقه و کشورهای دیگر و اقدامات به موقع برای تخلیه مناطق در معرض سیل، می‌توان از بروز بسیاری از حوادث تلخ پیشگیری کرد و خسارات

جانی و مالی این گونه حوادث را به حداقل رساند. حادثه سیل در شمال غرب کشور و به خصوص آذربایجان به دلیل شرایط اقلیمی و کوهستانی بودن منطقه هر ساله جان چند تن از هموطنان را می‌گیرد که این لزوم چاره‌اندیشی جدی دولت و ستاد بحران کشور را می‌طلبد. این نوشتار به بررسی ابعاد مختلف جاری شدن سیل در استان‌های شمال غرب و غرب کشور در اواخر فروردین ماه می‌پردازد.

پیامدها و خسارت‌های جانی و مالی

ذوب شدن برف‌ها در ارتفاعات به دلیل گرمای هوا و بارندگی‌ها در روزهای ۲۴ و ۲۵ فروردین ۱۳۹۶ که توسط سازمان هواشناسی پیش‌بینی شده بود، منجر به وقوع سیل در نقاط مختلف استان‌های آذربایجان شرقی، غربی، اردبیل، زنجان و کردستان گردید. میزان بارندگی در آذربایجان شرقی در روز جمعه ۲۵ فروردین به بیش از ۴۰ میلی‌متر رسید. شهرستان‌های مراغه، چاراویماق، هریس، بستان‌آباد، ورزقان، شبستر، آذرشهر، عجب‌شیر، ملکان، سراب، ارومیه، اشنویه، نقده، پیرانشهر، سفز و زنجان تحت تأثیر سیل بودند.

بیشترین قربانیان سیل مربوط به مربوط به استان آذربایجان شرقی بود. شهرستان آذرشهر ۲۲ نفر کشته و مفقود داشته که تاکنون اجساد ۲۰ نفر از آنان کشف شده است. در شهرستان عجب‌شیر نیز ۲۰ نفر کشته و مفقود شده‌اند که اجساد ۱۸ نفر از آنان پیدا شده است. بدین ترتیب آمار جان باختگان و مفقودی‌ها در آذربایجان شرقی به ۴۲ نفر می‌رسد. همچنین در این حادثه در اشنویه، از توابع آذربایجان غربی یک نفر و در بانه و سقز استان کردستان به ترتیب یک و چهار نفر جان باخته‌اند. علت حادثه شهرستان سقز نیز رانش زمین در پارک کوثر اعلام شده است. بدین ترتیب در این سیل مجموعاً ۴۵ نفر جان خود را از دست داده‌اند و چهار نفر دیگر هم مفقود شده‌اند و عملیات جست‌وجو همچنان ادامه دارد. برخی منابع یک نفر مفقودی در هشترود را نیز جزو مفقودین سیل اعلام می‌کنند و این در حالی است که این فرد یک روز پس از وقوع سیل و به عنوان رهگذر در حال عبور از سیلاب بوده که غرق شده است.

این سیل به پل‌ها و راه‌های روستایی در استان آذربایجان شرقی به میزان ۲۵ میلیارد تومان آسیب وارد کرده است. در بخش کشاورزی نیز ۲۵۴ میلیارد تومان به مزارع و باغات و نهرها و در بخش مسکن روستایی و شهری ۱۴ میلیارد و ۲۰۰ میلیون تومان خسارت وارد شده است. مسکن روستایی نیز ۱۴٫۲ میلیارد تومان و راه‌ها و ابنیه جاده‌ای شهری و روستایی هم ۲۵ میلیارد تومان آسیب دیدند. برآوردهای اولیه نشان می‌دهد که تاکنون در مجموع آسیب وارده سیل در آذربایجان شرقی بیش از ۲۹۳ میلیارد تومان برآورد شده است.

برآورد اولیه خسارت سیل در آذربایجان غربی نیز تاکنون به حدود ۲۴۰ میلیارد تومان در بخش‌های اراضی کشاورزی، پل‌های ارتباطی روستایی، آب شرب روستایی و سایر تأسیسات رسیده است. ۳۷ میلیارد تومان به پل‌های ارتباطی روستایی، ۱۸۰ میلیارد تومان به زمین‌های کشاورزی، ۳/۸ میلیارد تومان به آب شرب روستایی و ۲۰۰ میلیارد تومان به سایر منابع استانی شامل تأسیسات دولتی، اماکن عمومی، ابنیه‌های فنی و راه‌ها خسارت ارزیابی شده است.

جنگالی‌ترین‌ترین مسئله سیل مذکور، مربوط به حوادث پل سئل چایی در نزدیکی روستای غله‌زار از توابع آذرشهر در استان آذربایجان شرقی بود. در حالی که مسئولان علت اصلی

قربانی گرفتن سیل در این منطقه را تماشای سیل و عکس گرفتن از آن اعلام می‌کردند، اهالی روستا اعلام کرده‌اند که ورودی اصلی روستا از زیر این پل بوده است و در زمان بارندگی این راه مسدود نشده و همین سبب افزایش جان‌باختگان شده است. معاون عمرانی استاندار آذربایجان شرقی در این باره گفت: عدم تردد از دوربرگردان جایگزین پل غله‌زار آذرشهر زمینه‌ساز افزایش قربانیان سیل در این منطقه بود. محمد صادق پورمهدی در گفت‌وگو با ایسنا، با اعلام این مطلب اعلام کرد: «۳۰۰ متر جلوتر از دوربرگردان قبلی، دوربرگردان جایگزین قرار داده شده و با این حال ساکنان آن منطقه اصرار به تردد از مسیر قبلی داشته و دارند و همین موضوع نیز سبب افزایش شمار قربانیان سیل شده است. معاون عمرانی استاندار آذربایجان شرقی خاطرنشان کرد: «اگر هشدارها بیش از این جدی گرفته می‌شدند، آمار جان‌باختگان سیل کم‌تر می‌بود و سه ساعت قبل از جاری شدن سیل، اعضای فرمانداری آذرشهر در محل پل غله‌زار حضور یافته و هشدار لازم را برای تردد نکردن از آن محل داده بودند».

در پی این حوادث، مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با صدور پیامی ضمن تسلیت این حادثه مصیبت‌بار تأکید کردند: «وظیفه فوری مسئولان ذی‌ربط، کمک به آسیب‌دیدگان و کاستن از رنج و اندوه آنان است». دکتر حسن روحانی رئیس‌جمهور نیز در روز ۳۰ فروردین از مناطق سیل‌زده استان بازدید کردند. همچنین یک روز عزای عمومی در آذربایجان شرقی اعلام گردید.

اطلاع رسانی و هشداردهی

سیل از جمله بلایای طبیعی است که بیشترین خسارات را به بار می‌آورد. با این حال برعکس زلزله، سیل، قابل پیش‌بینی است؛ به طوری که، براساس پیش‌بینی‌های هواشناسی و پایش سطح آب رودخانه‌ها یا ترکیبی از دو روش مذکور و با توجه به جغرافیا و توپوگرافی منطقه می‌توان وقوع سیل را پیش‌بینی و اطلاع‌رسانی کرد و هشدارهای لازم را داد و تمهیدات مقتضی را اتخاذ نمود. بارندگی و امکان وقوع سیل اخیر چند روز قبل از وقوع حادثه، از سوی سازمان هواشناسی پیش‌بینی شده بود؛ لیکن، به نظر می‌رسد با توجه به ضعف، عدم گستردگی یا حتی نبود سیستم اطلاع‌رسانی و هشداردهی بلایای طبیعی، مردم منطقه اطلاع کافی از احتمال وقوع سیل نداشته‌اند.

یک روز بعد از حادثه، محمداصداق پورمهدی، معاون عمرانی استاندار آذربایجان شرقی در گفتگو با ایرنا گفت: «از چند روز قبل برای همه فرمانداری‌ها، بخش‌داری‌ها، شهرداری‌ها و دهیاری‌ها و سایر نهادهای ذیربط استان، بارش باران و احتمال وقوع سیل اعلام و بر ضرورت آمادگی برای امدادرسانی در مواقع لازم تأکید شده بود». معاون عمرانی استاندار آذربایجان شرقی نیز در این باره اظهار داشته است که هشدارهای لازم به فرمانداری‌ها، شهرداری‌ها و دهیاری‌ها داده شده است. این در حالی است که این نهادها، به خصوص در زمانی کوتاه، امکان و ابزار اطلاع‌رسانی مستقیم و گسترده به مردم را ندارند و لازمه اطلاع‌رسانی در مواقع احتمال وقوع حوادث غیرمترقبه

و وقوع بحران، هماهنگی ستاد مدیریت بحران، استانداری‌ها و زیرمجموعه‌های آنها، پلیس، شهرداری‌ها و اداره کل راه و شهرسازی با یکدیگر و مدیران رسانه‌های عمومی را می‌طلبد. از این رو می‌توان گفت به‌رغم پیش‌بینی‌ها و برخی هشدارها به نهادهای ذیربط، متأسفانه هشدارهای واضح و دقیقی در این باره به عموم مردم داده نشد.

پیشگیری و مدیریت بحران

تخریب محیط زیست در کشور احتمال وقوع سیل را افزایش داده و ساخت و ساز در بستر رودخانه و مناطقی که ریسک وقوع سیل در آنها زیاد است باعث افزایش خسارات ناشی از سیل در کشور شده است. ساخت و ساز در بستر رودخانه‌ها و مسیل‌ها هم امکان وقوع سیل را افزایش می‌دهد و هم خطرات ناشی از وقوع را. تخریب پوشش گیاهی نیز که علت اصلی آن افزایش و چرای بی‌رویه احشام است، موجب افزایش وقوع سیل می‌شود. فرسایش خاک نیز به نوبه خود با افزایش رسوب در بستر رودخانه‌ها و بستن آبراه‌ها موجب بروز آبگرفتگی و وقوع سیل می‌گردد.

آموزش مردم مهم‌ترین اقدام برای آمادگی و رفع سوانح و بلایا است. واقعیت آن است که آموزش‌های لازم و کافی برای مقابله با بلایای طبیعی از جمله سیل به مردم داده نشده است و جای خالی این آموزش‌ها در رسانه‌های مختلف کاملاً احساس می‌شود. معمولاً آموزش برای مقابله با بحران، مدتی بعد از وقوع بحران آغاز می‌شود و بعد به طور کلی تا زمان وقوع حادثه‌ای دیگر به کلی فراموش می‌شود. به طوری که خشکسالی‌های دهه اخیر نیز ظاهراً موجب فراموشی امکان وقوع سیل و عدم آموزش و اطلاع‌رسانی در این باره شده است. حال آنکه مقابله با خطرات ناشی از این بلای طبیعی نیازمند آموزش، اطلاع‌رسانی و پیشگیری مداوم و متوالی است که می‌توان به این منظور از ظرفیت‌ها و امکانات آموزش و پرورش و وزارت بهداشت استفاده کرد.

همچنین برای جلوگیری و کاهش خطرات ناشی از وقوع حوادث و بلایای طبیعی علاوه بر لزوم آموزش مردم در این زمینه، اطلاع‌رسانی سریع و گسترده نیز لازم است. حادثه پل غلزار نیز لزوم آموزش نیروهای پلیس راه و راه و ترابری را برای مواقع بحران و لزوم هماهنگی بین نهادهای مربوط به مدیریت بحران را آشکار می‌سازد.

تجربه پل غله‌زار نشان می‌دهد که هدایت ترافیک در جهت راه‌های امن‌تر از اهمیت زیادی برخوردار است. به همین جهت آموزش کارکنان پلیس راهنمایی و رانندگی و اداره کل راه و شهرسازی برای مواقع بحران حائز اهمیت است.

در واقع مدیریت بحران، قبل از وقوع بحران و با آمادگی در برابر حوادث غیرمترقبه آغاز و تا بازگرداندن جامعه به حالت اولیه ادامه و خاتمه می‌یابد. متأسفانه در جامعه ما اصل اول مدیریت بحران یعنی آمادگی، چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد و تمرکز اصلی، بیشتر بر روی اصل دوم، یعنی تأمین خسارت‌ها، بازسازی و بازگرداندن جامعه به حالت اولیه است. یکی از راه‌کارهای کوتاه‌مدت مقابله با خطرات تخلیه ساکنان مناطق و مساکن در معرض سیل قبل از وقوع حادثه است که این امر باید بلافاصله بعد از پیش‌بینی‌های هواشناسی یا پیش‌بینی امکان وقوع سیل با توجه به آب‌شدن برف‌ها در بالادست و طغیان رودخانه‌ها انجام پذیرد. مسلماً این اقدام در مورد روستای چنار و برخی واحدهای مسکونی تبریز که به شدت در معرض سیل بودند، انجام نگرفت. همچنین باید در بلندمدت، نسبت به جلوگیری از ساخت‌وساز و انتقال واحدهای ساختمانی به مناطق امن‌تر اقدام نمود. هرچند بعد از وقوع حادثه اقدامات درخور توجهی در جهت کشف اجساد مفقود و اسکان موقت سیل‌زدگان انجام گرفته است و برنامه مسئولان و مردم سعی در بازسازی خرابی حادثه خواهد بود اما با پیش‌گیری، آموزش و اطلاع‌رسانی به موقع می‌توان به مقدار بسیار زیادی از خسارات و تلفات حادثه کاست که به نظر می‌رسد اعتبار لازم برای این امر کمتر از تأمین خسارت‌های حوادث باشد.

نتیجه‌گیری

بسیاری از مناطق ایران به علت موقعیت جغرافیایی و شرایط آب و هوایی منحصر به فرد همواره در معرض بحران‌های طبیعی نظیر سیل و زلزله قرار دارد و کسب آمادگی برای امداد رسانی و کاهش دامنه آسیب‌ها و خسارت‌های آن جزء ضرورت‌های زندگی اجتماعی شهروندان این منطقه محسوب می‌شود. در این میان سیل یکی از مهمترین بلاهای طبیعی است که خسارات بسیاری را دربر داشته است. برای مقابله با این بلاهای طبیعی که در ماه‌های اخیر برخی مناطق کشور را با آسیب مواجه کرد، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

جلوگیری از ساخت و ساز در بستر رودخانه‌ها و مسیل‌ها و مناطقی که خطر وقوع سیل در آنها وجود دارد؛
پیشگیری از تخریب خاک با جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی و اقدام به احیاء مراتع و درختکاری؛
لایروبی رودخانه‌ها، آبراهه‌ها و مخازن سدها؛
لایروبی و تمیز کردن جوی‌های آب و مجاری تخلیه آب باران از سوی شهرداری‌ها؛
حمایت و گسترش بیمه سیل به ویژه در مناطق سیل خیز کشور (در این رابطه می‌توان از تجربیات کشور ترکیه استفاده کرد)؛
آموزش مردم نسبت به تهیه و بستن کیف امداد اضطراری؛
آموزش نیروهای پلیس ترافیک و وزارت راه و ترابری برای هماهنگی با فرمانداری‌ها، ستاد مدیریت بحران و شهرداری‌ها در جهت هدایت ترافیک در مواقع بحران؛
اجرای طرح تخلیه منازل واقع در مناطق دارای ریسک وقوع سیل با توجه به پیش‌بینی‌ها؛
آموزش مردم نسبت به این که در مواقع بارندگی و هنگام بروز سوانح و بلاها، پیش‌بینی‌ها و هشدارها را از رسانه‌ها، به ویژه رادیو و تلویزیون دنبال کنند.